

ABSTRACT

**HISTORY OF GEOGRAPHY WITH OUTLINES IN TURKEY:
TERMS AND FEATURES**

This study is an attempt to investigate development process of geographical science in Turkey. Considering geographical methods, books, scientific papers, and well-known leaders in Geography, this process has been divided into two main periods: i.e. initial period prior to modern geography and the present. It is concluded that changes in both periods appear to have been in favor of improvement depending on the crucial role of decision makers and other individual endeavors.

As result, it is aimed to make a contribution to better understanding of development of geographical science in Turkey.

Key Words: Turkey, Geography, Process, Development, Period.

TARİHÇİLER İÇİN DOĞU TARİHİ'NİN ÖNEMİ*

A. TOYNBEE**

ÖZET

Batılı yeni tarihçiler, tarih yazımında genellikle Avrupa'yı, tarihi vâkı'aların merkezi olarak almışlar ve geçmiş zamanlarda dünyanın öteki yerlerinde vuku bulan hadiseleri, daha ziyade onların Batı tarihindeki olaylarla irtibatına göre incelemişlerdir. Bu yüzden Asya, Afrika ve Amerika kıtalarının tarihine, sadece Avrupa'nın XV. yy.dan sonra tek"rar veya ilk defa ilişki kurduğu ülkelere dikkat edilmiş; XVI. yy.dan sonra da bu ülkelerin tarihini araştırma konusunda, Amerika genellikle Avrupa için bir sömürü alanı, Asya ve Afrika da Batulılar için çıkar sahaları olarak tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Hâlbuki altı, yedi bin yıllık beşer tarihinde Batı'nın önem ve itibar kazanması, sadece son beş yüzyıldadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Avrupa, Doğu, Tarihçi, Medeniyet

Batılı Tarihçiler Tarafından Tarih Tahrifi

İsminin gerçek manada tarihçi olmasını isteyen kimsenin evvel emirde yapacağı iş, kendisini, doğduğu özel zamanın ve yetiştiği özel mekânın etkisinden uzak tutmasıdır. Böyle bir çabanın anlamı, "tarihi hadiseleri temaşa için daha merkezî, dolayısıyla kendi özel zaman ve mekânından daha sıhhatli bir bakış alanını seçmesi" demektir.

Bu, tarihçinin göz ardı edemeyeceği birinci, en önemli ve en güç bir vazifedir; fakat pratikte, arzulanan bu kemal tarihçi için ancak nakis bir tarzda hâsıl olabiliyor ve her tarihçi, mecburen tarihi hadiseleri bir dereceye kadar kendi zamanındaki ortamın penceresinden görebiliyor.

Geçmiş zaman hakkında araç durumundaki nazariyeleri doğru tahlil edersek, bu nazariyelerin, bir dereceye kadar modern zamanlardaki ortamın

* Toynbee'nin Tahran Edebiyat Fakültesi konferans salonunda verdiği ve Dr. Yarşâtur'ın tercüme ettiği konferansın metni ("Ehemmiyet-i Târih-i meşrikmizin berayi Müverrihin", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyat*, yıl 4, Sayı 2 (Tehrân- Tîr Mâh 1336), s. 73- 82.

** Tercüme: Abdüsselam Uygur. Doç. Dr., Elazığ İl Müftülüğü Eğitim Uzmanı.

geçmiş vakalarda yansıması olduğu anlaşılacaktır. Ünlü İtalyan hakîmi Kruçe'nin deyişiyle "Geçmiş dönemlerin tarihi de, hep çağımızın tarihidir."

Çağımız ortamının fotoğrafını geçmiş vakaların tarihinde okumak, bu ortam ve ondaki vakaları aydınlığa çıkarabilir; fakat diğer yandan onların tahrif ve ithamına sebep de olabilir.

Bugünkü neslin son fasıllarına şahit olduğu beşer tarihinin en yeni döneminde gözümüze ilişen en seçkin vâkı'a, Batı'nın ve onun istilalarının önem kazanmasıdır.

Günümüz tarihine has olan bu vakı'a, Batıların geçmiş hadiselerle ilişkin yazdığı tarihlerde in'ikâs bulmuştur. Batılı yeni tarihçiler, tarih yazımında genellikle Avrupa'yı, tarihi vâkı'aların merkezi olarak almışlar ve geçmiş zamanlarda dünyanın öteki yerlerinde vuku bulan hadiseleri, daha ziyade onların Batı tarihindeki olaylarla irtibatına göre incelemişlerdir. Bu yüzden Asya, Afrika ve Amerika kıtalarının tarihine, sadece Avrupa'nın XV. yy.dan sonra tekrar veya ilk defa ilişki kurduğu ülkelere dikkat edilmiş; XVI. yy.dan sonra da bu ülkelerin tarihini araştırma konusunda, Amerika genellikle Avrupa için bir sömürü alanı, Asya ve Afrika da Batılılar için çıkar sahaları olarak tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Hâlbuki altı, yedi bin yıllık beşer tarihinde Batı'nın önem ve itibar kazanması, sadece son beş yüzyıldadır.

Batı'nın bu muasır ve muvakkat üstünlüğüne bakarak, dünyanın birçok yerinde halkın tabiri bile, Batıların adap ve diğer gelenekleri gibi beşer tarihinden kabul edilmiştir. Hatta İsraililerin, Avustralyalıların, Çin ve Japonya'yı *uzak doğu* olarak adlandırmaları -ki onlar için ne doğudur, ne uzak-, Batılı tabirlerin öteki ülkelerde kabul gördüğünün âlâmetidir.

Cihan tarihi konusunda Batılı nazariyelerin kabulündeki bu rıza, her ne kadar çağımız tarihinde Batılı ülkelerin önem ve irtibatına şahadet ediyorsa da, asla bu nazariyenin sıhhatine delil değildir.

Gerçekte bu nazariye, sadece 1496 ve 1914 arasındaki yıllar için doğru kabul edilebilir veya belki bunu 1683 ve 1914 arasındaki yıllar için doğru kabul edersek, bu, hakikate daha yakın olur; çünkü Batının tartışmasız üstünlüğü, ancak 1683'te Osmanlıların İkinci Viyana Kuşatması'ndaki yenilgisinden sonra tahakkuk etti ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, bu tartışmasız üstünlüğün son kertesine gelmişken, ona ilk esaslı darbe indi.

Miladî XV. yüzyılın sonlarına kadar Batılı ülkeler, gerçekte medeni toplumlara sahip olan ülkelerin son sırasında bulunuyordu. Son sıralarda bulunan öteki ülkelerden Japonya, Batı ölçüsünde medeniyet coğrafyasının merkezinden uzaktı.

Miladî XV. asırda okyanuslarda seyreden yelkenli gemilerin icadı, medeniyetin ağırlık merkezini değiştirdi. Bu gemilerin icadı ve Batıların denizlerde ve nihayet uzak ülkelerdeki hâkimiyetiyle Batı, medeniyetin son sırasındaki suretinden çıkarak *medeniyet camiasının merkezi* şekline girdi. Batılılar, gemiye sahip olmakla, tedricen öteki medeni toplumlar karşısında üstünlük sağladılar.

Fakat bu merkezîyet o kadar çok uzun sürmedi. XIX. asırda demir yolunun ve XX. yüzyılda uçağın icadı, dünyanın başlıca merkezini tekrar hakikaten tarihi hadiselerin merkezi sayılabilecek noktalara götürdü ve Batı'nın dünyanın merkezi olarak gösterildiği haritaları düzeltti. Bugün ilk itibarını yeniden bulan tarihi olayların gerçek merkezi, Batı değil; aksine Asya'nın güney batı bölgeleri ve Mısır'dır. Orta çağlarda Avrupalıların çizdiği dünya haritalarında, *Orşelim* dünyanın ağırlık merkezi sayılıyordu. Böyle bir tabir, kendileri tarafından ilk defa *Batı Avrupa*, daha sonra *Atlas Okyanusu*'nun dünyanın ağırlık merkezi sayıldığı yeni tabirlerden daha sıhhatli görünüyor.

Fransızların ve İngilizlerin XVIII. asırda Hindistan'ı almaya başladıkları zamandan beri Mısır ve Güney Batı Asya da, tarihi olayların merkezi olarak yeniden önceki yerlerini almaya doğru ilerliyorlardı. Bu merkezîyet aşağıdaki faktörlere göre kurulmuştur:

1. Bu bölgeler -ister kara yoluyla, isterse Süveyş Kanalı yoluyla olsun-, Hindistan ile Avrupa arsındaki en kısa irtibat yoludur; bu yüzden Afrika'nın güneyinden geçen irtibat yolunun yerini aldı.
2. Bu bölgeler, dünyanın kalabalık iki bölgesinin köprüsü gibidir. Yani Hindistan, Çin ve Güneydoğu Asya bu köprünün bir tarafından, Avrupa ve Kuzey Amerika öteki tarafından sayılıyor.
3. Bu bölgeler, dünyanın hâlâ bitmemiş olan büyük petrol rezervlerine sahiptir.

Beşer tarihinin olaylarını mülâhaza ederken Asya'nın güney batısı ve Mısır'ı bakış alanımıza yerleştirirsek, bu merkezin doğusunda vuku bulan olayların, batısında meydana gelen olaylar kadar ehemmiyetli olduğunu görürüz. Kezâ son beş yüz yılda meydana gelen olayların önemi de iyice açıklık kazanır. Mesela merkezi ve tarafsız bir nokta-i nazar seçerek Kristof Kolomb'dan ve beyaz Avrupalıların hücumundan önce Amerika ülkesinin bir tarihi olmadığı görüşünün aksine, Amerika'nın yerli medeniyetlerinin Kristof Kolomb'dan önce, tarihte özel bir yerinin olduğu mülâhaza edilecektir.

Doğu'nun Işığı

Muhtelif beşeri medeniyetleri ve bütün tarihi hadiseleri ehemmiyet ve konumlarına uygun biçimde göz önüne aldığımızda ve Batı tarihinin önemini layık olduğu ölçüde azaltığımızda, Batı'daki olayların, ilgimizi çekmekten ziyade gözden silinip gideceği, bizce açık ve seçik görülecektir. Örnek olarak aşağıdaki meseleler mülâhaza edilebilir:

I. Medeniyetin Kaynakları

Tarihi mütalaa ederken, tabii olarak önümüze "Acaba yaşantı usûl ve yöntemlerini *medeniyet* olarak okuduğumuz toplumlar ilk defa nerede, ne zaman ve nasıl meydana geldi?" sorusu çıkar.

Batı'nın şimdiki medeniyeti; gecikmiş ve gerçekte üçüncü sırada bir medeniyettir; bu yüzden medeniyetin aslını ve kaynağını bulmada bize yardımcı olamaz.

Birinci sorumuzun cevabı için, Doğu'ya bakmamız ve Doğu tarihinin ışığında araştırmaya başlamamız gerekir. Eğer Mısır ve Güney-batı Asya'nın tarihi hakkında araştırma yaparsak ve Yeni Taş Devri'ne kadar geri gidersek, Irak ovasını kuzey, doğu ve batıdan kuşatan dağların eteğinde ilk defa ziraatın icat edildiğini, yiyecek elde etmenin bu yeni yolunun halkı köylerde yaşamaya başlattığını ve neticede günümüz medeniyetinin, görüntülerinden birini teşkil ettiği bir çeşit medeniyetin mukaddimelerini hazırladığını mülâhaza edeceğiz.

Şimdi bakalım, bu tür medeniyeti yeni Taş Devri halkının hayat tarzından ayıran başka hususiyetler hangileridir? Üç çeşit imtiyazı göz önüne almak gerekiyor:

1. Köylere ek olarak şehirlerin zuhuru;
2. Yiyecek üretimi işleriyle doğrudan meşgul olmayan sınıf meydana gelmesi;
3. Bu şanslı sınıf tarafından yazı, riyaziyat ve nücüm ilminin icadı. Bu icat (ilm-i nucûm), Orta Amerika'da çok terakki etti; oysa yazıda pek o kadar ileri gidilmedi. Peru'da İnka İmparatorluğunda halk, yazının icadına asla muvaffak olamadı; olayların ve idari belgelerin zaptı için, her birinin özel bir anlamı olan muhtelif düğümlere sahip boyalı şeritler kullanıldı.

Kadim dünya medeniyetinin göletler, Dicle ve aşağı Fırat havzasındaki ormanlar ile ziraata elverişli alanlara hâkim olan Yeni Taş Devri'nin çiftçileriyle başladığı gözlemleniyor.

Bu yeni hayat tarzı, Irak ovalarından, Dicle ve Fırat havzasına benzeyen başka nehirlerin havzasına sirayet etti. Nil nehri havzası yeni tarzı çarçabuk benimsedi. Sind nehri havzası, onu biraz daha geç iktibas etti. Çin'deki Sarı İrmak havzası ise, bu ikisinden sonra iktibasa teşebbüs etti.

Bu yeni medeniyet tarzı, Sind nehri havzasında yayıldığı sıralarda, farklı bir coğrafi muhitte de yerleşiyordu. Bu farklı muhit, Ege Denizi'nde toplanan adalardı. Bu muhitte önemli irtibat yolu, nehir değil; aksine, denizdi. Bu yüzden nehir suyu kullanma tekniği ve ona nezaret etme yerine, denizcilik önemli bir sanat sayılıyordu.

II. Önemli Dinlerin Kaynakları

Büyük dinlerin kaynakları hakkında da, Doğu tarihinden yardım aranmalıdır. Benim "büyük dinler" 'le kastettiğim, Tanrı'nın yüce zatının tasavvuru veya "mutlak hakikat" ve yaratana yaratılanlar arasındaki münasebeti kucaklayan dinlerdir.

Bugün bile izleyicileri bulunan bu tür dinler, cenubi Budizm'in mezhebi (Hinayana), Yahudi dini, Zerdüştlük dini, Şimali Budizm'in mezhebi (Mahayana), Brahmâî (Hindi) din, Mesihî din ve İslâm dinidir.

Bu türden öteki dinler, ya ortadan kalkmış veya şimdi mevcut olan dinlere tebdil olmuştur. Nitekim mesela İranî tapınma (Isis), Sibel (Cybele),

Jüpiter (Jüpiter Dolichenus) ve Ay'a tapma'nın bir kısmı ortadan kalkmış, bir kısmı da Mesihlik tarafından iktibas edilmiştir.

Gene, Batı Medeniyeti ve onun tarihi, bu dinlerin doğuş yerlerini ve ilk mukaddimelerini aydınlatmıyor. Batı Avrupa, bu dinlerden hiç birinin vatani değildir. Bu dinlerin önemli bir kısmının vatani, ancak güney-batı Asya ve Hindistan sayılabilir. Güney-batı Asya'dan Hindistan'a kadar yayılan mntıkada, özellikle iki bölge büyük dinlerin doğuş yeridir:

1. **Suriye:** Kelimenin en kapsamlı anlamıyla Toros ötesi (Antitaurus) dağlarla batı Akdeniz Sahilleri ve Arabistan Çölü arasında bulunur. Aslında Hicaz'ı da, onun bir parçası saymak gerekir.
2. **Orta Asya:** Kelimenin en geniş anlamıyla Seyhun, Ceyhun ve Tarım ırmak havzalarını kapsar. Pencâb'ı da buna ilâve etmek gerekir.

Bu iki bölgenin bir müşterek vasfı vardır ki o da her ikisinin, uzak ülkelerin yollarını birbirine bağlayan ve oradan çevre ülkelere giden kavşak durumunda oluşlarıdır.

Bu merkezîyet ve muhtelif yolların buluşma mahalli olması açısından Suriye ve Orta Asya, Ortaçağ boyunca muhtelif ırk ve medeniyet faktörlerinin birbirine ulaşıp karıştığı bir pota durumundadır.

Şimdi eğer bakışımızı mekân konusundan zaman konusuna çevirir ve yüksek dinlerin zuhur tarihine bakacak olursak, bu sahadaki yüksek dinlerin zuhurunun, idrak ettiğimiz üç merhalenin ikinci aşaması sayılan ve bu dinlerin birbirine karışıp tükenmeye yüz tuttuğu, dolayısıyla birbiriyle çatışmaya girdiği zamanlara yakın bir dönemde olduğu mülâhaza edilecektir.

Bu dönemlerde toplumlarla medeniyetlerin birbirine karışması; savaşlar, inkılâplar, katliamlar, sürgünler, göçler ve tehcirler; kezâ asli meskenini kaybetmiş, hadsiz sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmış kimselerin birbirleriyle karşılaşip karışmaları zuhur etti.

Bu durumu, kendisinde yüksek dinlerin zuhur fırsatı bulduğu müstesna bir durum olarak kabul etmek gerekir.

Doğu tarihinde, Birinci Dünya Savaşı'na kadar böyle bir husus vâki olmamıştır. Ancak 1914'ten itibaren benzer bir durum tezahür etmiş ve bu durum hâlâ devam etmektedir.

III. Eski Dönemlerde Çeşitli Medeniyetler Arasındaki İlişki

O halde bu yüzden Batı medeniyetinin yakaladığı deniz, XV. yüzyıldan itibaren dört yüz sene kadar, dünyanın muhtelif toplum ve medeniyetleri arasındaki irtibatın aracı sayılmaktadır. Gemi, bu irtibat vesilesini insana müsahhar kılan bir araçtı. Fakat yaklaşık olarak milattan önceki XVIII. asırdan Miladî XV. yüzyıla kadar, yani yaklaşık 33 yüzyıl süren medeniyet, son dönemlerde kurulan medeniyetler ve toplumlar arası ilişkideki deniz vasıtası yerine çöller ve ovalar vasıtasıyla gerçekleşiyordu ve gemi yerine, ilişki aracı atıdı.

Gerçekte çöl kuru deniz sayılabilir. Kadim dünyada çöl, deniz gibi, muhtelif toplumları birbirine kavuşturmaktaydı. Çöl de deniz gibi, medeniyet rehberidir. Alet, silah düşünce ve hedefler ile çölün bir köşesindeki teknik tarzlar, çabucak çölün bütün meskûn noktalarına sirayet ediyor ve bilahare başka bir toplumun ülkesine sızıyordu. Buna, bir taraftan Çin'e öte yandan İskandinav ülkelerine yayılan bir alanı kucaklar biçimde Hazar denizi etrafındaki çöllerde ortaya çıkan havyan tasviri ve heykellerini örnek verilebilir. Keza bir yandan Çin'e, öte taraftan batı Avrupa'ya ulaşan, Hazar Denizi çevresindeki kavimlerin silah ve savaş araçları hatırlatılabilir.

Batılı gemicilerin XV. asırdan XIX. asra kadar muhtelif toplumlar arasındaki ilişki bakımından icra ettiği vazife, ondan önceki üç bin yıl boyunca veya daha fazlasıyla çöl kabile ve yolcuları tarafından yapılıyordu.

1920 ve 1930 yılları arasında, Avrupalıların beşer tarihi konusundaki yorumunu beğenmeyen ve Batı'nın, dünya tarihinde merkez kılınmasını doğru bulmayan Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, daha doğru bir tarih tanzim etme niyetindeydi. Emretti de yeni bir dünya tarihi yazıldı. Bu tarihte, tarihi olayların ağırlık merkezini Avrupalılar değil, Türkler teşkil ediyordu.

Batılılar, bu tarihi komik bulup eleştirdiler. Bununla beraber bu tarihin, yedi asırlık, yani Avrupa'nın önemli tarih olaylarının merkezi olarak kabul edildiği bir dönemi için, tarihin hakkını daha güzel verildiğini söylemek gerekir.

Yaklaşık olarak sekiz yüz yıldır, yani Miladî IV. asırdan XII. asra kadar, Türkçe konuşan kabileler, orta Asya ve Hazar denizi etrafındaki verilere hâkim vaziyetteydi ve gerçekte bu sekiz yüzyıl boyunca bu kabilelerin teşebbüsleri ve

meydana getirdikleri hadiseler, dünya tarihinin önemli ve merkezi vakaları olarak kabul ediliyordu.

IV. ve V. yüzyıllarda Batı'ya doğru akıp gelen Orta Asyalı kabileler, yani Hunlar aniden Çin, Hindistan, İran ve Avrupa'ya saldırdı. Türklerin hâkimiyeti uzun müddet devam etti. Hatta XVIII. yüzyılda hâlâ Hindistan'dan Kırım'a, Seyhun ve Ceyhun havzasından el-Cezire'ye kadarki kadim dünyanın merkezi kısmı, Türkçe konuşan emîrlerin elindeydi. Fakat dönem tarihinin en önemli olaylarını üstlenecek olan, Orta Asya ve Hazar Denizi havalisindeki kavimlerin ilki ve sonuncusu Türk kabileleri değildi. Yani M.Ö.'ki XVIII. asırdan Miladî IV. asra kadar, yani iki bin yılı aşkın süre Aryaî kabileler (Hind ve İran), tarihin en önemli olaylarını üstlenmişti. Aryaî kabileler, doğuda Çin (kuzey batı Çin)'e ve güneyde Hindistan'ın Dekken eyaletine, batıda ise Suriye, Küçük Asya (Türkiye) ve Macaristan'a kadar hakim vaziyetteydi.

XIII. Miladî asırda Türkçe konuşan kabilelerin halefleri, yani Moğollar, aniden Çin, İran, Burma, Irak, Rusya ve Macaristan'a saldırdı.

Yerleşik ve ziraatçı toplum, Orta Asya'nın sabit-mekân olmayan göçebe kavimlerini ancak Miladî XVII. yüzyılda, Rusların doğuya, Mançurlar'ın da batıya doğru ilerleyerek Baykal'ın arkasındaki dağlarla Mançurya arasında sınırdış oldukları ve Moğolların anavatanlarını araya aldıkları zaman engelleyebildiler. Moğolların akrabası olan Kalmuk kavimlerin mağlup ve pasifize edilişi ise, Mançurlar'ın güçlü bir devlet kurup Çin'in tamamını hakimiyet altına aldıkları ve etraftaki kavimlere boyun eğdirdikleri XVIII. yüzyıldan önce tahakkuk etmedi. Rusların yenedemediği Hazar'ın ötesindeki bağımsız Türkmen kavimlerden artakalan kabileleri boyunduruk altına almak ise, XIX. asra kadar mümkün olmadı.

Bundan dolayı Orta Asya çölleri ve Hazar Denizi havalisindeki süvarilerin Batılı denizcilerden asırlarca önce tarihin önemli olaylarını üstlendikleri ve medeniyetin gelişip yayılma vasıtası oldukları, çok rahatlıkla söylenebilir.

Asya tarihinin ehemmiyeti ve Doğu tarihi araştırmalarından elde edilen önemli neticeler için, bu üç misalden başka, müteaddit örnekler zikredilebilir; fakat bir konferans süresi içinde öteki misalleri zikretme fırsatı yoktur. Ancak bu üç örneğin, sadeliği yanında oldukça önemli de olan maksadımı, yani Doğu tarihinin tarihçiler için önem ve değerini aydınlatmış olacağını ümit ediyorum.

ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF EASTERN HISTORY FOR HISTORIANS

Some young European historians consider the Europe in historiography as the centre-piece of historical events and search the past-historical events which brought about in other places of the world according to their relations with the events in Western History. Therefore history of Asian, African and American continents were only focused through the countries which Europe renewed relations with after XVth century or had relationships for the first-time; as to search those countries history after XVIth century, America was usually seen a colonial region, Asia and Africa were likewise conceived as areas of interest by historians. However in the course of six or seven thousand years of human history, West has gained importance just in last five hundred years.

Key Words: History, Europe, East, Historian, Civilisation